

Πάμε στην Ακρόπολη;

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ - ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ
Α' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ & ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ - ΤΟΜΕΑΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Κείμενα: Μανόλης Κορρές, Κορνηλία Χατζησλάνη
Σχεδιασμός εντύπου, επιμέλεια: Κορνηλία Χατζησλάνη
Φωτογραφίες προπλασμάτων: Σώκράτης Μαυρομμάτης
Καλλιτεχνική επιμέλεια, παραγωγή: AltSys

Διαχωρισμοί: ΝΟΤΑ

Εκτύπωση: Τσάκος-Μπένος-Καμαράδος

© Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης - Τομέας Ενημέρωσης & Εκπαίδευσης

ISBN: 960-214-767-9

Για τη βοήθειά τους στην ολοκλήρωση των δύο εντύπων (για τον εκπαιδευτικό και τον μαθητή) με τίτλο "Πάμε στην Ακρόπολη;" οφείλονται ευχαριστίες στους Μανόλη Κορρέ, Χαράλαμπο Μπούρα, Άλκηστη Χωρέμη και Ειρήνη Καϊμάρα.

Το έντυπο αυτό δεν είναι ένας ακόμη οδηγός για την Ακρόπολη. Αποτελεί όμως ένα πρώτο βήμα για μία επίσκεψη στον Ιερό Βράχο, καθώς και για τη γενική προσέγγιση της τοπογραφίας και των μνημείων της. Απευθύνεται στον εκπαιδευτικό και έχει σκοπό να βοηθήσει εκπαιδευτικούς και μαθητές να δουν και να κατανοήσουν τα προπλάσματα και τα σχέδια που είναι σε έκθεση στο Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως. Αυτά έχουν γίνει από ειδικούς επιστήμονες και έχουν πρωτότυπα στοιχεία που προέκυψαν από πρόσφατες έρευνες για την Ακρόπολη και τα μνημεία της. Τα κείμενα που υπομνηματίζουν τα προπλάσματα για τη νεολιθική, την αρχαϊκή και την κλασική Ακρόπολη έχουν γραφτεί από τον Μανόλη Κορρέ. Όλα τα προπλάσματα και τα σχέδια που εικονογραφούν το έντυπο βρίσκονται σε έκθεση στο Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως, εκτός του Παρθενώνος της σελίδος 15 που βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης, στις Η.Π.Α.

Το βιβλίο συμπληρώνεται από ένα δεύτερο έντυπο, με τον ίδιο τίτλο, που απευθύνεται στο μαθητή ως ένα οδοιπορικό για την επίσκεψή του στην Ακρόπολη. Τα δύο έντυπα συνοδεύουν την εκπαιδευτική μουσειοσκευή με τίτλο “Πάμε στην Ακρόπολη”, αλλά μπορούν να χρησιμοποιηθούν κι ανεξάρτητα από αυτήν.

Κορνηλία Χατζηασλάνη

Η προοδευτική ανάπτυξη της Αθήνας επί χιλιετίες γύρω από το ίδιο σταθερό κέντρο, την Ακρόπολη, φαίνεται σήμερα ως αυτονόητο ή δεδομένο γεγονός, στην πραγματικότητα όμως είναι μια πανάρχαια και σταθερή επιλογή των πρώτων μόνιμων κατοίκων του τόπου, στην οποία επέμειναν και όλες οι μεταγενέστερες γενεές.

Κύριος λόγος προτιμήσεως της Ακροπόλεως δεν ήταν μόνον η οχυρή μορφή, τέτοια διέθετε και ο Λυκαβηττός, ούτε η ομαλή άνω επιφάνεια, τέτοια διέθεταν και οι γειτονικοί λόφοι των Μουσών και των Νυμφών. Ο συνδυασμός, όμως, και των δύο πλεονεκτημάτων μόνο στην Ακρόπολη, ήταν σίγουρα ένας καλός λόγος, αλλά πάντως όχι ο μόνος ή ο πρώτιστος. Το σπουδαιότερο όλων, επειδή ακόμη δεν είχε κατακτηθεί η τεχνική της εξόρυξης πηγαδιών, ήταν η ύπαρξη πηγαίου νερού στους πρόποδες της Ακροπόλεως, φυσικά όχι άφθονου αλλά πάντως πολύ περισσότερου από το

αντίστοιχο των άλλων λόφων. Παράγοντες της παροχής και της εποχικής διάρκειας της ροής των τριών πηγών ήταν οι διακυμάνσεις των βροχοπτώσεων καθώς και τα επικώματα και η άγρια βλάστηση στην επιφάνεια του βράχου. Αγριοσυκιές, θάμνοι και άγρια οπωροφόρα κατά μήκος της υγρής ρίζας του βράχου σχημάτιζαν ένα είδος μεγάλου φυσικού κήπου μπροστά στα φιλόξενα για τα ζώα και τον άνθρωπο σπήλαια, στοιχεία ανεκτίμητης αξίας για τους πρώτους κατοίκους που εγκαταστάθηκαν γύρω από την Ακρόπολη πριν από 6.000 χρόνια.

Οι καλύβες που κατασκευάζονταν αδιακρίτως στην κορυφή και στις πλαγιές του λόφου ήταν συγκεντρωμένες στα σημεία όπου κατέληγαν τα μονοπάτια, από τα οποία μπορούσε να ανέβει κανείς στο βράχο. Αυτά είναι και τα μόνα σημεία στα οποία είχαν κτισθεί πρόχειρες οχυρώσεις. Ο υπόλοιπος βράχος ήταν απροσπέλαστος και συνεπώς δεν απαιτούσε οχύρωση.

Η Ακρόπολη κατά την 4η χιλιετία π.Χ. Άποψη από νότια • Πρόγραμμα σε κλίμακα 1:500 • Μελέτη-επιβλεψη: Μ. Κορρές • Εκτέλεση: Π. Δημητριάδης

Μέχρι την εποχή των περσικών πολέμων η μορφή της Ακροπόλεως διέφερε πολύ από τη σημερινή. Η περιτειχισμένη έκταση επάνω στο βράχο ήταν μικρότερη, με ακανόνιστο σχήμα. Τα τείχη κτισμένα τη μυκηναϊκή εποχή, κατά το κυκλώπειο σύστημα, είχαν ήδη ηλικία οκτώ ή εννέα αιώνων και δεν ήταν σε καλή κατάσταση, όχι τόσο εξαιτίας φυσικής φθοράς, αλλά μάλλον λόγω ανθρώπινης επέμβασης. Φαίνεται ότι ήδη από την εποχή του Σόλωνος (600 π.Χ.) η Αθήνα διέθετε έναν πρώτο οχυρό περίβολο και επομένως τα παλαιά τείχη της Ακροπόλεως δεν ήταν πλέον τόσο απαραίτητα. Μάλιστα με τις διαδοχικές πολιτικές αλλαγές (βασιλεία, τυραννία, δημοκρατία) η αρχική στρατηγική αυτονομία της Ακροπόλεως θα πρέπει μάλλον να είχε γίνει ανεπιθύμητη. Τα ίδια τα βασιλικά ανάκτορα, ανάλογα προς τα μυκηναϊκά της Πελοποννήσου, φαίνεται ότι προ πολλού είχαν καταστραφεί.

Για την τοπική ιστορική και θρησκευτική παράδοση όμως, η Ακρόπολη με τα λείψανα ενός λαμπρού παρελθόντος ήταν ο τόπος πανάρχαιων, μυθικών και ιερών όντων και γεγονότων. Το 566 π.Χ. με την ίδρυση των Μεγάλων Παναθηναίων επί Πεισιστράτου, η Ακρόπολη αποβάλλει σε μεγάλο βαθμό το στρατιωτικό της χαρακτήρα και αποκτά αυξανόμενη θρησκευτική και γενικότερα πνευματική σημασία. Τότε αρχίζει για την Ακρόπολη και η μνημειακή ναοδομία με ένα ναό γνωστό σήμερα ως Εκατόμπεδο. Σώζονται πολυάριθμα αρχιτεκτονικά μέλη καθώς και γλυπτά των αετωμάτων του λαξευμένα σε πωρόλιθο. Στην συνέχεια η εξέλιξη είναι πολύ γνωστή. Ο επόμενος ναός (525 π.Χ.), “ο Αρχαίος Ναός”, αυτός που φαίνεται και στο πρόπλασμα, είναι ακόμη μεγαλύτερος και έχει μαρμάρινα τα αετώματα. Τα θεμέλιά του σώζονται μεταξύ Ερεχθείου και Παρθενώνος.

Τέλος, ένας πολύ μεγαλύτερος ναός, ο γνωστός στην αρχαιολογία ως Προπαρθενών, άρχισε να κτίζεται μετά από τη μάχη του Μαραθώνος (490 π.Χ.) ως έκφραση ευχαριστίας προς τη θεά Αθηνά για τη μεγάλη νίκη. Ο ναός αυτός, ο πρώτος μαρμάρινος, δεν ολοκληρώθηκε. Το 480 π.Χ. όταν οι Πέρσες κατέκαψαν και κατέστρεψαν την πόλη, μεγάλο μέρος του οικοδομικού υλικού του αχρηστεύθηκε.

Κατά τη σπουδαία αυτή ιστορική περίοδο υπήρχαν στην Ακρόπολη όχι μόνον οι μεγάλοι ναοί, αλλά και πολλά άλλα κτίσματα. Από αυτά παρουσιάζονται στο πρόπλασμα, μόνον εκείνα για τα οποία υπάρχουν ασφαλή στοιχεία.

Όταν το 480 π.Χ. οι Πέρσες επιτέθηκαν στην Ακρόπολη, κατά μήκος του βόρειου τείχους, δηλαδή προς την Αγορά, στήθηκαν ξύλινα αυτοσχέδια φράγματα ως υποκατάστατα των ερειπωμένων μυκηναϊκών οχυρώσεων. Οι ναοί και όλα τα άλλα βοηθητικά κτήρια (γνωστά στη βιβλιογραφία με τους συμβολισμούς Β, C, D, E, κ.ε.) παραδόθηκαν στις φλόγες, μαζί τους και ο Προπαρθενών, που ήταν κλεισμένος με ξύλινα ικριώματα ή αμυντικά φράγματα. Όμοια τύχη είχε και το μνημειώδες Πρόπυλο. Παρά τη λαμπρή επιτυχία των Αθηναίων και των συμμάχων τους στη Σαλαμίνα (480 π.Χ.) και στις Πλαταιές (479 π.Χ.) και αλλού, καμιά σημαντική ανοικοδόμηση δεν γίνεται στην Ακρόπολη για τρεις δεκαετίες εκτός από μικροεπισκευές, όπως αυτή του Προπύλου καθώς και η ανοικοδόμηση των τειχών με εκτεταμένη, έντεχνη αναχρησιμοποίηση των λίθων των κατεστραμμένων ναών, έτσι ώστε, ίσως ως ενθύμια, να εκτίθενται σε θέα, προς την Αγορά.

Η Ακρόπολη το 480 π.Χ. Άποψη από νότια • Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:500 • Μελέτη-επίβλεψη: Μ. Κορρές • Εκτέλεση: Π. Δημητριάδης

- 1. Ευθύγραμμη άνοδος.** Πρόκειται για κεκλιμένο επίπεδο διαμορφωμένο με σκληρό χώμα ανάμεσα σε δύο πλευρικούς τοίχους. Τμήματα του βόρειου τοίχου σώζονται έξω και μέσα από τη ρωμαϊκή πύλη της Ακροπόλεως. Η άνοδος αυτή αντικατέστησε την παλαιότερη τεθλασμένη της μυκηναϊκής εποχής και υπήρξε ιδιαίτερα χρήσιμη κατά την αναβίβαση υλικών για την οικοδόμηση των ναών, την ανέγερση των νέων τειχών μετά τους περσικούς πολέμους και τη μεταφορά των χωμάτων για τις ισοπεδώσεις κατά την κλασική εποχή.
- 2. Το λεγόμενο Κτήριο Β.** Πολλοί λίθοι του έχουν χρησιμοποιηθεί στα θεμέλια της βόρειας πτέρυγας των Προπυλαίων.
- 3. Πυργοειδής προβολή του Μυκηναϊκού Τείχους.** Σώζεται ενσωματωμένη στο εσωτερικό του κλασικής εποχής πύργου του ναού της Αθηνάς Νίκης.
- 4. Παλαιότερος ναός και βωμός της Αθηνάς Νίκης.** Σώζονται ακριβώς κάτω από τον, κλασικής εποχής, ναό και βωμό της Αθηνάς Νίκης.
- 5. Μυκηναϊκό Τείχος.** Οι αρχαίοι το αποκαλούσαν Πελαργικό. Είχε μήκος 760 μ., πλάτος 3 μέχρι 5 μ. και ύψος μέχρι 8 περίπου μέτρα. Πολλά σωζόμενα τμήματα του Κυκλώπειου Μυκηναϊκού Τείχους είναι γνωστά, όχι όμως ορατά, εφόσον μετά τις αρχαιολογικές ανασκαφές καλύφθηκαν και πάλι. Ορατά είναι σήμερα τα εξής τμήματα:
  - Νοτίως των Προπυλαίων.
  - Νοτίως της νοτιοδυτικής γωνίας του Παρθενώνος, στο βάθος του κτιστού τετράγωνου φρέατος. Το φρέαρ αυτό είναι σύγχρονο τεχνικό έργο. Έγινε μετά τις ανασκαφές του 1885-90 για να είναι ορατά τα κτηριακά λείψανα που βρέθηκαν σε μεγάλο βάθος.
  - Πίσω από το Μουσείο Ακροπόλεως.
- 6. Αρχαιότερο Πρόπυλο.** Στην ίδια θέση ήταν παλαιότερα η κυριότερη πύλη του Μυκηναϊκού Τείχους. Το Πρόπυλο άρχισε να κτίζεται όπως και ο Προπαρθενών μετά τη μάχη του Μαραθώνος. Έμεινε, όμως, και αυτό ημιτελές ως την καταστροφή του από τους Πέρσες το 480 π.Χ. Το λαμπρό αυτό μαρμάρινο κτήριο, αφού πρώτα απέκτησε με επισκευές και συμπληρώσεις μια μάλλον οικονομική μορφή, τελικώς διαλύθηκε για να κτισθούν στην ίδια θέση τα Προπύλαια. Μόνο μια γωνία του διατηρήθηκε, εφόσον δεν εμποδίζει και σώζεται ως σήμερα στη νότια πλευρά των Προπυλαίων.
- 7. Αρχαίος ναός της Αθηνάς** (περίπου 525 π.Χ.). Ήταν ναός δωρικός περίπτερος με 6x12 κίονες και με διπλό σπκό. Στο ανατολικό μέρος, στον κυρίως ναό, βρισκόταν το πανάρχαιο ξύλινο άγαλμα της θεάς, ενώ στο δυτικό, το ταμείο της πόλεως. Τα θεμέλια του ναού, ό,τι σώζεται επί τόπου, είναι κατασκευασμένα από σκληρούς ασβεστόλιθους. Διάσπαρτα σώζονται σπόνδυλοι κίωνων και κιονόκρανα από πωρόλιθο καθώς και μαρμάρινα γείσα από τα αετώματα. Ολόκληρο το άνω μέρος, ο “θριγκός” μιας μεγάλης πλευράς του ναού (επιστύλια, τρίγλυφα, μετόπες και γείσα με την κανονική σειρά) είναι ενσωματωμένο στο βόρειο τείχος της Ακροπόλεως. Τα γλυπτά των αετωμάτων ήταν μαρμάρινα. Από αυτά σώζονται καλύτερα και εκτίθενται στο Μουσείο Ακροπόλεως, εκείνα που παριστάνουν τη Γιγαντομαχία.
- 8. Προπαρθενών** (σημερινή ονομασία του παλαιότερου Παρθενώνος). Ημιτελής δωρικός περίπτερος ναός με 6x16 κίονες. Είχε περίπου το μήκος του Παρθενώνος, ήταν όμως αρκετά στενότερος. Επί τόπου σώζεται ο στερεοβάτης του (δηλαδή το μέγα συμπαγές θεμέλιο) ενσωματωμένος στο θεμέλιο του νεότερου (Περίκλειου) ναού. Μαρμάρινοι σπόνδυλοι των

κίωνων του είναι επίσης ενσωματωμένοι στο βόρειο τείχος της Ακροπόλεως. Στο πρόπλασμα παρουσιάζονται τα ογκώδη ξύλινα ικριώματα με τα οποία γινόταν η ανέγερση των κίωνων, καθώς και μεγάλες τεχνητές επιχώσεις προς νότια και προς ανατολικά. Οι επιχώσεις αυτές, οι οποίες αποκρύπτουν το πραγματικό ύψος του στερεοβάθι (περίπου 11μ. στη νότια

πλευρά), εξυπηρετούσαν τις οικοδομικές εργασίες. Αργότερα ενσωματώθηκαν στις πολύ μεγαλύτερες επιχώσεις της κλασικής εποχής.

9. Το **Πελαργικό** λεγόμενο **Τείχος**. Ένα τείχος στους πρόποδες του λόφου προστάτευε το δυτικό του ήμισυ, εκεί δηλαδή όπου βρισκόνταν, όπως και σήμερα, οι μόνες φυσικές πηγές νερού.

Η Ακρόπολη το 480 π.Χ. • Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:500 • Μελέτη-επίβλεψη: Μ. Κορρές • Εκτέλεση: Π. Δημητριάδης

Η Ακρόπολη έως και τον 2ο αιώνα μ.Χ.

Με περσικά λάφυρα από τη μάχη του Ευρυμέδοντος (460 π.Χ.) κτίζεται το μεγαλύτερο μέρος του νότιου τείχους, του λεγόμενου Κιμώνειου, που ήταν απαραίτητο για τη νέα διεύρυνση της Ακροπόλεως προς νότο. Για τη διεύρυνση αυτή απαιτήθηκε η συσσώρευση επιχώσεων με μέγιστο πάχος 18 μέτρων, σε μια πλατιά ζώνη νοτίως της αρχικής ράχης του βράχου. Τότε μεταφέρθηκαν περισσότεροι από 100.000 τόννοι πέτρας σε τεμάχια από 1/2 μέχρι 13 τόννους και περίπου 200.000 τόννοι χώματος. Με το έργο αυτό η ωφέλιμη έκταση της Ακροπόλεως μεγάλωσε κατά 9.000 τ.μ. περίπου και έγινε 34.000 τ.μ.

Η σύναψη συνθηκών με την Περσία (449 π.Χ.) και τη Σάρπη (451 και 446/5 π.Χ.) ασφαλώς υπήρξε η αναγκαιότερη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση ευρύτατων οικοδομικών προγραμμάτων με κύριο εμπνευστή τον Περικλή. Η μεταφορά του συμμαχικού ταμείου από τη Δήλο στην Ακρόπολη (454 π.Χ.) και ένα πανελλήνιο συνέδριο που συγκάλεσε ο Περικλής το ίδιο έτος ή λίγο αργότερα, έδιναν στους Αθηναίους τα οικονομικά, αλλά και τα ιδεολογικά επιχειρήματα για να επιτύχουν τη συμμαχική οικονομική συνδρομή στα μεγαλόπνοα έργα τους, ίση προς το 1,66% της επίσιας συμμαχικής εισφοράς. Ο αριθμός των επίλεκτων τεχνιτών που εργάστηκαν στην Ακρόπολη υπολογίζεται σε 200-250. Από αυτούς το 1/3 περίπου ήταν ξένοι, ελεύθεροι αλλά και δούλοι. Η αμοιβή της εργασίας ήταν όμοια για όλους, μία δραχμή ημερησίως.

Ιδέες πρωτοφανείς επικρατούν και σφραγίζουν τη νέα μορφή του Ιερού. Στη φυσική μορφή του βράχου γίνονται επεμβάσεις σχεδόν παντού. Δημιουργούνται διαδοχικά επίπεδα, άνδρα, με οριζόντιες απολαξεύσεις του ίδιου του βράχου και ιδίως με ισχυρές επιχώσεις, για τη συγκράτηση των οποίων τα τείχη καθίστανται αναλήμματα, χωρίς να υπερβαίνουν το ύψος των ανδρών. Το άνδρα του Παρθενώνος είναι το εκτενέστερο και ψηλότερο.

Τη λαμπρότητα και το καλλιτεχνικό μεγαλείο όλου του χώρου συμπλήρωναν αναθήματα, από τις μικρότερες στήλες μέχρι τα μεγαλύτερα γλυπτά σύνολα, μεταξύ των οποίων και πολλά χάλκινα. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν ανεκτίμητης αξίας.

Γύρω από την Ακρόπολη έσφριζε η ζωή της πόλης, όμως η ζώνη των ιδιωτικών δραστηριοτήτων σταματούσε σε αρκετή απόσταση από τον Ιερό Βράχο. Στους πρόποδες του βράχου ένα άλλο σύνολο από Ιερά και δημόσια ιδρύματα αποτελούσε την πλέον κατάλληλη ενδιάμεση περιοχή μεταξύ Ακροπόλεως και άστεως. Ένας περιφερειακός δρόμος, ο Περίπατος, περιέτρεχε το βράχο.

Η Ακρόπολη διατήρησε όλα τα κτήρια του Περικλείου προγράμματος έως και την όψιμη ρωμαϊκή εποχή.

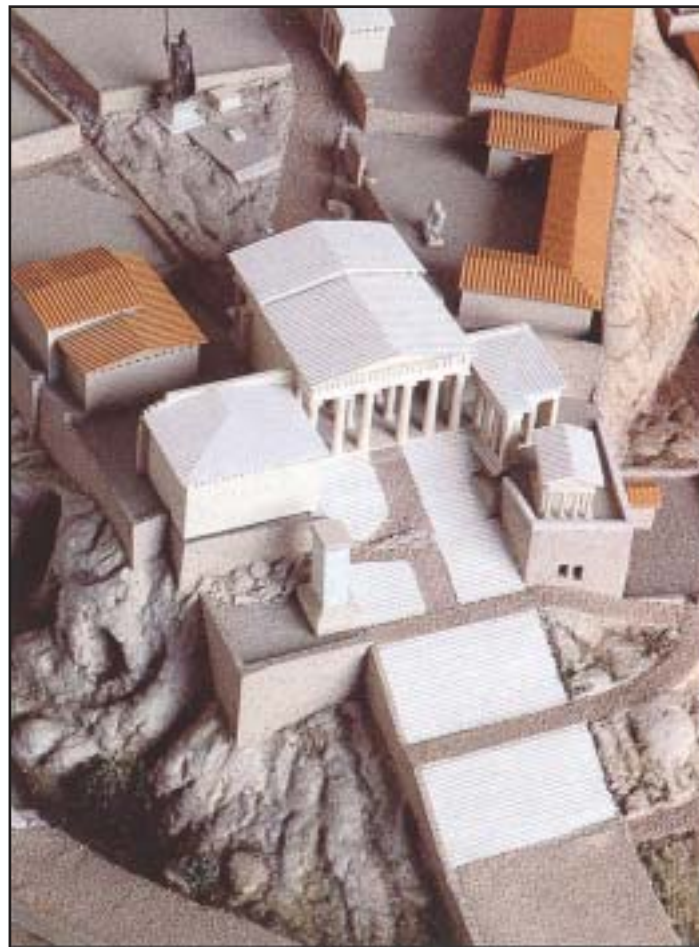

*Η Ακρόπολη έως και τον 2ο αιώνα μ.Χ. Άποψη από νότια.
Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:500 • Μελέτη-επίβλεψη: Μ. Κορρές • Εκτέλεση: Π. Δημητριάδης*

Τα Προπύλαια, έργο του αρχιτέκτονα Μνησικλή, υπήρξαν ένα από τα μεγαλύτερα αριστουργήματα της κλασικής αρχιτεκτονικής. Είχαν τη λαμπρότητα ενός μεγάλου ναού, ενώ δεν ήταν παρά μόνο το κτήριο της εισόδου, δηλαδή ένα πρόπυλο, με μία πρωτοφανή όμως αρχιτεκτονική ανάπτυξη. Η ανέγερση άρχισε αμέσως μετά τον Παρθενώνα, το 437 π.Χ., για να διακοπεί αργότερα, από τον Πελοποννησιακό πόλεμο, το 431 π.Χ. Το κεντρικό και μεγαλύτερο κτήριο είχε μορφή εξάστυλου δωρικού ναού με κίονες μόνο προς τα δυτικά και τα ανατολικά, ενώ οι δύο πλευρές του ορίζονταν από συνεχείς τοίχους. Ένας εγκάρσιος τοίχος με πέντε μνημειακές θύρες το χώριζε σε δύο αίθουσες. Η εξωτερική και μεγαλύτερη, τα κυρίως Προπύλαια, περιελάμβανε και έξι εσωτερικούς ιωνικούς κίονες απαραίτους λόγω των μεγάλων διαστάσεων του χώρου, για τη στήριξη της μνημειακής οροφής. Οι περίφημες οροφές των Προπυλαίων ήταν εξ ολοκλήρου μαρμάρινες. Η πτέρυγα βορείως του κεντρικού κτηρίου σήμερα λέγεται Πινακοθήκη, επειδή εκεί ήταν αναρτημένοι, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, ζωγραφικοί πίνακες.

Η άνοδος στο βράχο είχε διπλάσιο πλάτος από την παλαιότερη επίσης ευθύγραμμη άνοδο. Σε μεταγενέστερη εποχή το ανώτερο μέρος αντικαταστάθηκε από βαθμίδες.

Βορειοδυτικά των Προπυλαίων υπήρχε το πυργοειδές Βάθρο του Μνημείου του Αγρίππα (27 π.Χ.). Έφερε γλυπτική σύνθεση από ορείχαλκο που εικόνιζε τον Αγρίππα επάνω σε άρμα που συρόταν από τέσσερα άλογα. Στην πραγματικότητα όμως, το μνημείο υπήρχε ήδη από το 180 π.Χ. περίπου, προς τιμήν ενός περγαμνικού βασιλέως, μάλλον του Απάλου. Επομένως προς τιμήν του Αγρίππα έγινε απλώς μια μεταφέρωση του μνημείου, φυσικά με αλλαγή της τιμητικής επιγραφής και των γλυπτών.

*Η Είσοδος της Ακροπόλεως έως και τον 2ο αιώνα μ.Χ.
Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:500 • Μελέτη-επίβλεψη: Μ. Κορρές
Εκτέλεση: Π. Δημητριάδης*

Ο Ναός της Αθηνάς Νίκης

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης, κτίστηκε επάνω στον προμαχώνα νοτιοδυτικά των Προπυλαίων, μεταξύ των χρόνων 427 και 423 π.Χ., ίσως από τον αρχιτέκτονα Καλλικράτη, σε αντικατάσταση παλαιότερου ναΐσκου που βρισκόταν στην ίδια θέση. Είναι ναός με εξαιρετικές αναλογίες, ιωνικού ρυθμού, τετρακίονιος αμφιπρόστυλος, δηλαδή έχει τέσσερις μονολιθικούς κίονες στην ανατολική και τέσσερις στη δυτική όψη. Σχετιζόταν με τη λατρεία της Αθηνάς ως συμπαραστάτριας των Αθηναίων στους πολέμους. Στέγαζε ένα ξύλινο άγαλμα της θεάς που κρατούσε στο ένα χέρι περικεφαλαία, σύμβολο του πολέμου,

και στο άλλο ένα ρόδι, σύμβολο της ειρήνης. Είχε γλυπτά στα αετώματα και στη ζωφόρο. Από τα γλυπτά των αετωμάτων έχουν σωθεί μόνο λίγα κομμάτια. Στη ζωφόρο του ναού εικονίζονταν ανατολικά οι θεοί του Ολύμπου και στις άλλες τρεις πλευρές διάφορες μάχες.

Επειδή το κτήριο βρισκόταν επάνω στον προμαχώνα, κατασκευάστηκε γύρω του, περί το 410, ένα προστατευτικό μαρμάρινο παρεπέτο (θωράκιο). Αυτό ήταν διακοσμημένο με ανάγλυφες παραστάσεις Αθηνάς και Νίκης. Στο Μουσείο Ακροπόλεως εκτίθενται εξαιρετικής τέχνης γλυπτά της ζωφόρου και του θωρακείου.

Ο Ναός της Αθηνάς Νίκης στο τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. Άποψη από βορειοανατολικά.
Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:20 • Εκτέλεση: Μουσείο Skulpturhalle, Βασιλεία, Ελβετία

Το Ερέχθειο είναι το υστερότερο από τα Περικλεία κτίσματα. Άρχισε να κτίζεται κατά τη Νικίειο Ειρήνη (421-415 π.Χ.) και τελειώσε μετά το 410 π.Χ. Πρόκειται για ένα πολυσύνθετο μαρμαρίνο κτήριο, λαμπρό δείγμα του ώριμου ιωνικού ρυθμού.

Η περιοχή του Ερεχθείου ήταν η ιερότερη ολόκληρης της Ακροπόλεως. Το ανατολικό τμήμα του ναού ήταν αφιερωμένο στη λατρεία της Αθηνάς Πολιάδος, της προστάτιδας θεάς της πόλεως, ενώ το δυτικό ήταν αφιερωμένο στον Ποσειδώνα-Ερεχθέα, από όπου και το όνομα του ναού, στον τοπικό ήρωα Βούτη, στον Ήφαιστο και σε άλλους θεούς και ήρωες. Πρόκειται λοιπόν για έναν πολλαπλό ναό, όπου συστεγάσθηκαν παλαιότερες και νεότερες λατρείες και όπου φυλάσσονταν τα Ιερά Μαρτυρία, τα ίχνη της τρίαινας του Ποσειδώνας και η ελιά της Αθηνάς, στα οποία απέδιδαν μεγάλο σεβασμό. Κτίσματα και μνημεία που προϋπήρχαν στη θέση του Ερεχθείου, όπως το Πανδρόσειο, ο τάφος του Κέκροπος και ένας ναϊσκος στο εσωτερικό, συνενώθηκαν ή ενσωματώθηκαν στο νέο κτήριο.

Αποτέλεσμα όλων αυτών των παραγόντων ήταν η εξαιρετική αρχιτεκτονική ποικιλία της κατόψεως του ναού και η πολλαπλότητα των εξωτερικών και εσωτερικών επιπέδων. Κάθε πλευρά του Ερεχθείου παρουσιάζει τη δική της αρχιτεκτονική σύνθεση. Η ανατολική έχει μορφή εξάστυλου πρόστυλου ναού. Η βόρεια διαθέτει ένα μεγάλο τετράστυλο προστώ, με μνημειακό περίτεχνο θύρωμα στο βάθος. Δύο ανοίγματα που διαμορφώθηκαν εξ αρχής, ένα στην οροφή του ναού και άλλο ένα στο δάπεδο μέχρι και το βράχο, θυμίζουν ως σήμερα θεικές επεμβάσεις από την τρίαινα του Ποσειδώνας ή τον κεραυνό του Διός. Η νότια πλευρά έχει ένα μικρότερο προστώ, όπου τους κίονες αντικαθιστούν γυναικείες μορφές, οι Καρυάτιδες. Η δυτική παρουσιάζει διάωροφη διάταξη

των αρχιτεκτονικών στοιχείων. Από τα γλυπτά που κοσμούσαν τις δύο ζωφόρους του Ερεχθείου και είχαν μυθολογικά θέματα, μερικά εκτίθενται στο Μουσείο Ακροπόλεως.

Ανατολικά του Ερεχθείου υπήρχε ο Μέγας Βωμός. Σε αυτόν τελούνταν οι μεγάλες θρησκευτικές θυσίες κατά τον εορτασμό των Παναθηναίων.

*Το Ερέχθειο στο τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. Άποψη από ανατολικά • Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:20
Μελέτη: G. Stevens, Α. Παπανικολάου • Εκτέλεση: Μουσείο Skulpturhalle, Βασιλεία, Ελβετία*

Ο Παρθενών

Ο Παρθενών είναι το πρώτο, μεγαλύτερο και σπουδαιότερο από τα κλασικά κτίσματα της αθηναϊκής Ακροπόλεως. Είναι ναός κατασκευασμένος από πεντελικό μάρμαρο, δωρικός με πολλά ιωνικά στοιχεία, διπλός, οκτακίονιος περίπτερος, δηλαδή με οκτώ κίονες ανατολικά και δυτικά και δεκαεπτά στις πλαϊνές όψεις, με έξι κίονες στον πρόναο και τον οπισθόναο. Χτίσθηκε μεταξύ των ετών 447 και 438 π.Χ. από τους αρχιτέκτονες Ικτίνο και Καλλικράτη. Γενικός υπεύθυνος του έργου ήταν ο Φειδίας, ο περίφημος γλύπτης και προσωπικός φίλος του πολιτικού ηγέτη της Αθήνας, Περικλή. Πρόκειται για έργο αξεπέραστο όχι μόνο για την αρχιτεκτονική και τη γλυπτική του, αλλά και για την ταχύτητα της οικοδομής του. Υψώνεται στην ίδια θέση, όπου είχε αρχίσει η οικοδόμηση ενός παλαιότερου ημιτελούς ναού, του Προπαρθενώνος. Μάλιστα το σχέδιο του νέου ναού συντάχθηκε, κατά τρόπο ώστε να είναι δυνατή στο μέγιστο βαθμό η χρησιμοποίηση των μαρμάρων του παλαιότερου ναού.

Ο Παρθενών κατά τον 5ο αιώνα π.Χ. Άποψη από ανατολικά.
Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:20 • Εκτέλεση: Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης, Η.Π.Α.

Ο Παρθενών είναι μοναδικός για το γλυπτικό του πλούτο. Αριστούργημα εθεωρείτο το μέγα χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς Παρθένου, ύψους 13,5 μέτρων που δέσποζε στο εσωτερικό του ναού. Το άγαλμα περιέβαλλε μία διώροφη κιονοστοιχία από δωρικούς κίονες που στήριζε τη στέγη με τα μαρμάρινα κεραμίδια.

Τα δύο αετώματα του ναού, με θέματα τη γέννηση της Αθηνάς στο ανατολικό, και την έριδα Αθηνάς και Ποσειδώνος για την προστασία της πόλεως, στο δυτικό, οι 92 ανάγλυφες μετώπες με

θέματα την Γίγαντομαχία ανατολικά, την άλωση της Τροίας βόρεια, την Αμαζονομαχία δυτικά και την Κενταυρομαχία νότια, καθώς και η ιωνική ζωφόρος που περιέτρεχε το σπκό και τις δύο εσωτερικές προστάσεις, μήκους 160 μέτρων, με θέμα την πομπή των Παναθηναίων, συνθέτουν ένα πρωτοφανές σύνολο γλυπτικής ολοκληρωσεως ενός μοναδικού ναού.

Μία σειρά από άλλα κτήρια υπήρχαν στην Ακρόπολη, για τα οποία έχουμε λιγότερα στοιχεία καθώς σώζονται μόνον τα θεμέλια και οι ειδικοί διαφωνούν ως προς την ταύπισή τους.

1. **Ιερό της Βραυρωνίας Αρτέμιδος.** Ιδρύθηκε από τον τύραννο Πεισί-στρατο που καταγόταν από το Δήμο της Βραυρώνας. Κατά την κλασική εποχή υπήρχε στοά δωρικού ρυθμού με κάτοψη οχήματος Πι. Στέγαζε άγαλμα της θεάς, έργο του γλύπτη Πραξιτέλους.
2. **Χαλκοθήκη.** Πρόκειται για μεγάλο επίμηκες κτίσμα, όπου φυλάσσονταν διάφορα σκεύη και αναθήματα από χαλκό. Ένα μεγάλο πρόπιλο οδηγούσε στον περίβολο μεταξύ Βραυρωνείου και Παρθενώνος.
3. **Μνημειακή Κλίμαξ.** Μεσολαβούσε από το χαμηλότερο επίπεδο της αυλής ως το υψηλότερο του Παρθενώνος και εξυπηρετούσε όχι μόνον την επικοινωνία, αλλά κυρίως την τοποθέτηση αναθημάτων. Σώζονται οι κατώτερες βραχότμητες και λίγες από τις ανώτερες κτιστές βαθμίδες με πολυάριθμες εγκοπές για τη στερέωση αναθηματικών σπηλών.
4. **Ιερό της Εργάνης Αθηνάς.** Αναφέρεται από τον Πausανία αλλά δεν γνωρίζουμε τη μορφή και την ακριβή του θέση.
5. **Αρρηφόρειο.** Ήταν ένα κτήριο στο οποίο έμεναν οι Αρρηφόροι, τα μικρά κορίτσια που επιλέγονταν κάθε χρόνο για να υφάνουν τον πέπλο της Αθηνάς και για να φέρουν τα “άρρηπα” κατά την ιερή τελετουργία των Αρρηφορείων.
6. **Ιερό του Διός Πολιέως.** Βρισκόταν στο ψηλότερο μέρος του βράχου, βορειοανατολικά του Παρθενώνος. Σήμερα δεν σώζεται τίποτα.
7. **Ιερό του Πανδίωνος.** Βρισκόταν στο ανατολικό άκρο της Ακροπόλεως και ήταν Ιερό του μυθικού βασιλιά της Αθήνας Πανδίωνος. Τμήμα των τοίχων του σώζεται στο υπόγειο του Μουσείου.

8. **Ναός Ρώμης και Αυγούστου.** Ήταν ένας μικρός κυκλικός ναϊσκος ιωνικού ρυθμού, χωρίς σπκό, αφιερωμένος στη Ρώμη και τον Αύγουστο. Κτίστηκε περί το 18 π.Χ., ανατολικά του Παρθενώνος. Σώζονται πολλά μέλη του.

Αναθήματα

Μία από τις βασικές πράξεις έκφρασης σεβασμού προς το θεϊόν μέσα σε ένα Ιερό ήταν η “ανάθεση”, δηλαδή η αφιέρωση διαφόρων έργων στους θεούς. Εκατοντάδες αναθήματα γέμιζαν τον εσωτερικό χώρο της Ακροπόλεως. Λαμπρά σύνολα αγαλμάτων με ποικιλία μεγεθών, θεμάτων και υλικών φτιαγμένα από τους σπουδαιότερους γλύπτες στην ιστορία της τέχνης έκαναν την Ακρόπολη ένα σπουδαίο υπαίθριο Μουσείο γλυπτών.

Το μεγαλύτερο και πιο εντυπωσιακό ήταν το ορειχάλκινο **άγαλμα της Αθηνάς Προμάχου (9)** ύψους 12 μέτρων, έργο του Φειδία. Πολλά άλλα αγάλματα της Αθηνάς στόλιζαν το Ιερό, όπως της Αθηνάς Λημνίας του Φειδία, της Αθηνάς Υγείας του Πύρρου, της Αθηνάς με τον Μαρσούα του Μύρωνος. Υπάρχουν όμως και αγάλματα των άλλων θεών, όπως του Απόλλωνος Παρνώπιου (που διώχνει τις ακρίδες), έργο του Φειδία, του Ερμή Προπυλαίου, έργο του Αλκαμένους, της Αφροδίτης, έργο του Καλάμιδος, του Διός, έργο του Λεωχάρους.

Οι γνωστότεροι ήρωες και μύθοι της αρχαιότητας απεικονίζονταν σε διάφορα έργα που κοσμούσαν το χώρο· ο Ηρακλής που πνίγει τα φίδια, ο Θησέας που σκοτώνει το Μινώταυρο, έργο του Μύρωνος, ο Περσέας που κρατάει το κεφάλι της Μέδουσας επίσης του Μύρωνος (το ίδιο θέμα διακοσμούσε ένα ζωγραφικό πίνακα στην “Πινακοθήκη” των Προπυλαίων), ο Φρίξος που θυσιάζει το χρυσόμαλλο κριάρι. Τέλος, ο τεράστιος ορειχάλκινος Δούρειος Ίππος, έργο του Στρογγυλίνου, στόλιζε το χώρο στο Βραυρωνείο.

Αλλά και σπουδαίοι πολιτικοί, όπως και πνευματικοί άνθρωποι της αρχαιότητας είχαν αγάλματα στην Ακρόπολη. Από αυτά μας είναι γνωστά η προτομή του Περικλή καθώς και ο ανδριάντας του περίφημου ποιητή Ανακρέοντος. Άλλοι αφιέρωναν περίφημα

συμπλέγματα. Θεοί, ήρωες και άνθρωποι, ζώα, όπλα πολυτελή, λάφυρα, ομοιώματα πλοίων, ανάγλυφα σε στήλες, τρίποδες και κάθε λογής μορφές στολίζαν το Ιερό.

Η Ακρόπολη έως και τον 2ο αιώνα μ.Χ. Άποψη από βορειοδυτικά.
Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:500 • Μελέτη-επίβλεψη: Μ. Κορρές • Εκτέλεση: Π. Δημητριάδης

Στη νότια κλιτύ (πλαγιά) της Ακροπόλεως ένα σύνολο από Ιερά και δημόσια Ιδρύματα αποτελούσαν ένα λαμπρό κέντρο για τις τέχνες, το θέατρο και τη μουσική στην αρχαία Αθήνα.

1. Ωδείο Ηρώδου του Αττικού. Ωδείο ημικυκλικής κάτοψης με διαστάσεις θεάτρου (5.000 θέσεις) που χρησιμοποιούνταν για μουσικές εκδηλώσεις. Το μεγαλοπρεπές αυτό κτήριο, που σώζεται τόσο καλά, ώστε να χρησιμοποιείται και σήμερα, ήταν αρχικά στεγασμένο με μια τεράστια κέδρινη στέγη. Οι τοίχοι του κτισμένοι με εντυπωσιακού μεγέθους πειραιϊκούς λίθους, ήταν επενδεδυμένοι με πολύχρωμα μάρμαρα, ενώ μαρμάρινα, κιονοστήρικτα στοιχεία συμπλήρωναν και εμπλούτιζαν την εσωτερική όψη της τριώροφης σκηνής. Η ορχήστρα ήταν στρωμένη με μαρμάρινες πλάκες, όπως μαρμάρινα ήταν και τα εδώλια.

Σε όλα αυτά πρέπει να προστεθούν τα πολυάριθμα γλυπτά που κοσμούσαν διάφορα σημεία στο εσωτερικό και το εξωτερικό του, καθώς και τα ψηφιδωτά δάπεδα, μεγάλο μέρος των οποίων σώζεται, αλλά είναι κατ' ανάγκη σκεπασμένα για λόγους προστασίας.

2. Στοά του Ευμένους. Πρόκειται για μεγάλη διώροφη στοά, κτισμένη περίπου το 180 π.Χ. Ήταν παρόμοια με εκείνη του Απτάλου στην Αρχαία Αγορά (ο Ευμένης ήταν αδελφός του Απτάλου) αλλά χωρίς δωμάτια και με πολύ μεγαλύτερο μήκος

(160 μέτρα). Η στοά μπορούσε να στεγάσει τους θεατές του θεάτρου, όταν έβρεχε. Σήμερα δεν βλέπουμε παρά μόνον τα τόξα που σχημάτιζαν έναν ισχυρό αναλημματικό τοίχο κατά μήκος του βράχου της Ακροπόλεως.

3. Ασκληπιείο. Ιδρύθηκε το 420 π.Χ. από τον Τηλέμαχο τον Αχαρνέα ως Ιερό του θεραπευτή θεού Ασκληπιού. Το Τέμενος περιείχε μερικά σημαντικά κτίσματα, όπως την αρχαία κρήνη, μία πηγή πιο ανατολικά, καθώς και ιερά μνημεία που αναφέρονται, χωρίς όμως να είναι βέβαιη η ακριβής τους θέση.

- Πρότυπο του Ασκληπιείου (Ρωμαϊκής εποχής).
- Δυτική στοά (420 π.Χ.), ιωνικού ρυθμού με μεγάλα δωμάτια στο βάθος.
- Ναός του Ασκληπιού.
- Ανατολική στοά. Πρόκειται για την αρχαιότερη γνωστή διώροφη στοά και ήταν δωρικού ρυθμού. Ήταν μάλλον το εγκοιμητήριο, το οίκημα, δηλαδή, όπου οι ασθενείς δέχονταν συμβουλές ή θεραπεία κατά τον ύπνο τους.
- Οίκημα με το φρέαρ, όπου βρίσκονταν τα ιερά φίδια.

4. Ωδείο του Περικλέους. Πρόκειται για μία μεγάλη τετράγωνη αίθουσα που προοριζόταν για μουσικούς αγώνες. Οι στύλοι και η στέγη ήταν από τα ξύλα των περσικών πλοίων που κατελήφθησαν κατά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας (480 π.Χ.). Σήμερα δεν σώζεται τίποτε.

Είναι βέβαιο ότι στην αρχή η διαμόρφωση του **θεάτρου του Διονύσου (5)** ήταν πολύ απλή και λιτή χωρίς μνημειακή εμφάνιση και ότι τα ανεκτίμητα έργα των μεγάλων κλασικών δεν διδάχθηκαν παρά σε ένα χώρο πρόχειρα διαμορφωμένο με χωμάτινες και ξύλινες κατασκευές. Όταν τελικά το θέατρο εγκαταστάθηκε μόνιμα στη νότια πλευρά του λόφου δίπλα στο Ιερό του Διονύσου, χρησιμοποιήθηκε από αυτό η ορχήστρα που προϋπήρχε για άλλη χρήση. Επί Λυκούργου (4ο αι. π.Χ.), το κοίλο έγινε εξ ολοκλήρου λίθινο με 17.000 θέσεις (από αυτές σώζεται μόνο το 1/20). Η εξέλιξη της σκηνής υπήρξε πολλαπλότερη. Στην αρχή ήταν μόνο ένας μακρύς τοίχος, στο πίσω μέρος της στοάς (4ος αι. π.Χ.) του Ιερού του Διονύσου. Αργότερα έγινε σκηνικό κτίσμα με μορφή στοάς, με κάτοψη σχήματος Πι, δηλαδή, με προέχοντα παρασκήνια στα άκρα. Αργότερα (1ος αι. π.Χ.), τα παρασκήνια συρρικνώνονται και ένα προσκηνίο προσαρτάται στη σκηνή, σε όλο το εύρος της μεταξύ των παρασκηνίων. Επί Νέρωνος η σκηνή αποκτά μνημειακή εμφάνιση (61-62 μ.Χ.). **Παλαιός ναός του Διονύσου.** Επισκευάστηκε μετά την καταστροφή του από τους Πέρσες.

Νέος ναός του Διονύσου. Πρόκειται για δωρικό τετράστυλο, πρόστυλο ναό του 4ου αι. π.Χ. Το άγαλμα του θεού ήταν έργο του Αλκαμένους.

Χορηγικά μνημεία. Το πολιτιστικό συγκρότημα των κτισμάτων της νότιας κλιτύς συμπλήρωναν τα περίτεχνα χορηγικά μνημεία που είχαν ιδρυθεί από τους χορηγούς των βραβευμένων θεατρικών παραστάσεων, γύρω από το Διονυσιακό θέατρο και την οδό Τριπόδων, η οποία κατέληγε εδώ. Σκοπός των μνημείων ήταν να εκθέτουν σε κοινό θαυμασμό τους κερδισμένους τρίποδες (χάλκινους

λέβητες επάνω σε τριποδικές βάσεις που δίδονταν ως βραβεΐα στους χορηγούς) και να δοξάζουν τους συντελεστές των θεατρικών νικών. Τα χορηγικά μνημεία, ποικίλων μορφών, απλοί πεσσοί και στύλοι αλλά και ναόσχημα και στωικά κτίσματα, αριθμούσαν αρκετές εκατοντάδες. Τουλάχιστον διακόσια βρισκόνταν σε συνεχή παράταξη. Ολόκληρο σώθηκε μόνον αυτό του Λυσικράτους, κατά μήκος της εσωτερικής προς το λόφο πλευράς της μεγάλης εορταστικής οδού. Η οδός αυτή με τοξωτή πορεία γύρω από τη βόρεια και την ανατολική πλευρά της Ακροπόλεως συνέδεε την Αγορά με το Ιερό του Διονύσου και εν γένει με το θέατρο, τα ωδεία και τους λοιπούς χώρους του πνευματικού συγκροτήματος της νότιας κλιτύς. **Χορηγικό μνημείο του Θρασύλλου (6)** (319 π.Χ.). Η λαμπρή μαρμαρίνη πρόσοψή του έκλινε το σπήλαιο που υπάρχει και σήμερα στο βράχο ψηλότερα από το Διονυσιακό θέατρο. Την πρόσοψη αυτή που μιμείτο τη νότια πτέρυγα των Προπυλαίων κοσμούσαν τρίποδες του Θρασύλλου αρχικά και αργότερα (270 π.Χ.) του Θρασικλή ως και το άγαλμα του Διονύσου, σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο.

Χορηγικό μνημείο του Νικία (7) (319 π.Χ.). Ήταν το μεγαλύτερο από τα γνωστά χορηγικά μνημεία. Επί τόπου σώζονται μόνον τα θεμέλια. Μεγάλο όμως μέρος του υπόλοιπου υλικού και μαζί η χορηγική επιγραφή υπάρχουν ενσωματωμένα στην πολύ μεταγενέστερη ρωμαϊκή πύλη *Beulé* κάτω από τα Προπύλαια. Το μνημείο είχε τη μορφή ενός δωρικού πρόστυλου εξάστυλου ναού.

Χορηγικοί κίονες (8). Οι τρίποδες, αρχικά περισσότεροι, ήταν στημένοι επάνω σε κιονόκρανα, τα οποία είναι τρίπλευρα και όχι τετράπλευρα.

Οι αριθμοί παραπέμπουν στη φωτογραφία της σελίδας 19.

Το Θέατρο του Διονύσου προς το τέλος του 4ου αιώνα π.Χ. Άποψη από νότια • Μελέτη-επίβλεψη: Μ. Κορρές • Εκτέλεση: Ν. Γερασιμώφ

Aπό τους προηγούμενους αιώνες η Αθήνα κράτησε το ακανόνιστο πολεοδομικό σύστημα. Δεν έγινε δηλαδή εδώ κανονικός σχεδιασμός κατά το ιπποδάμειο σύστημα (με παράλληλους και καθέτους δρόμους), το οποίο αποτελούσε τον κανόνα κατά την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο σε άλλες πόλεις. Γύρω της έτρεχε το παλαιό κλασικό τείχος. Διατηρήθηκαν επίσης οι παλαιές πύλες της πόλεως.

Η αρχαία Αθήνα και ο Πειραιάς συνδέονταν με τα Μακρά τείχη, τα οποία έφθαναν έως τους λόφους του Φιλοπάππου και της Πνύκας, όπου συνεδρίαζε η Εκκλησία του Δήμου.

Η πόλη αναπτύχθηκε γύρω από την Ακρόπολη, το θρησκευτικό κέντρο της αρχαίας Αθήνας. Βορείως της Ακροπόλεως είχε αναπτυχθεί η Αρχαία Αγορά, το διοικητικό και το εμπορικό κέντρο της αρχαίας Αθήνας. Στη νότια πλαγιά του Ιερού Βράχου είχαν αναπτυχθεί οι τέχνες: ήταν ο χώρος με τα θέατρα και τα ωδεία. Εκεί κατέληγε η οδός Τριπόδων, ο δρόμος με τα χορηγικά μνημεία που ξεκινούσε από το Πρυτανείο στη βόρεια κλιτύ της Ακροπόλεως. Προς τα ανατολικά ήταν η Πύλη του Αδριανού και ο ναός του Ολυμπίου Διός, καθώς και η επέκταση της πόλης που κτίσθηκε κατά τον 2ο αιώνα μ.Χ. από τον Αδριανό. Τότε δημιουργήθηκαν υδραγωγεία που έφεραν περισσότερο νερό στην πόλη και επέτρεψαν τη

λειτουργία δημόσιων λουτρών (βαλανείων) κυρίως στην ανατολική πλευρά της. Συνεχίζοντας ανατολικά και ακολουθώντας την όχθη του Ιλισσού μπορούσε κανείς να καταλήξει στο Παναθηναϊκό στάδιο. Η Αρχαία Αγορά μέσω δύο οδικών αξόνων ενωνόταν με τη Ρωμαϊκή Αγορά και με τη Βιβλιοθήκη του Αδριανού.

Περίφημα κατά την αρχαιότητα ήταν τα τρία μεγάλα γυμνάσια, στα οποία οι νέοι έκαναν προπονήσεις αθλημάτων, στρατιωτικές ασκήσεις αλλά και μαθήματα φιλοσοφίας και ρητορικής. Στο χώρο περίπου της πλατείας Συντάγματος και του Εθνικού κήπου εκτεινόταν το Λύκειο, εκεί όπου κάποτε δίδασκε ο Αριστοτέλης και λίγο νοτιότερα το Κυνόσαργες. Η Ακαδημία, στην οποία δίδασκε ο Πλάτων, ενωνόταν με τον Κεραμεικό, το μεγάλο νεκροταφείο της πόλης, με μία μεγάλη οδική αρτηρία, κατά μήκος της οποίας εκτεινόταν το “Δημόσιο Σήμα”, ο χώρος ταφής των επιφανών ανδρών της Αθήνας. Η αρτηρία κατέληγε στο Δίπυλο, την πιο μνημειακή πύλη του τείχους. Από αυτήν ξεκινούσε η οδός των Παναθηναίων, η μεγαλύτερη πομπική οδός της πόλης, η οποία περνούσε μέσα από την Αρχαία Αγορά και κατέληγε στην Ακρόπολη. Με αυτήν ενωνόταν μέσα στην πόλη η Ιερά Οδός που συνέδεε το Ελευσίνο της Αρχαίας Αγοράς με το Ιερό της Δήμητρας στην Ελευσίνα, περνώντας από την Ιερά Πύλη, λίγο νοτιότερα από το Δίπυλο.

*Η Αθήνα κατά τον 3ο αιώνα μ.Χ. Άποψη από βορειοδυτικά.
Πρόγραμμα σε κλίμακα 1:2.000 • Μελέτη-επίβλεψη: Ι. Τραυλός, Δ. Ζιρώ • Εκτέλεση: Ν. & Π. Γερασιμώφ*

Η Ακρόπολη κατά τα μέσα του 15ου αιώνα

Στα μέσα του 15ου αιώνα η Ακρόπολη είναι πάλι ένα οχυρό κάστρο. Τα μεγάλα κλασικά κτήρια διατηρούνται σχεδόν ακέραια, ενώ τα μικρότερα μνημεία έχουν εξαφανισθεί από τον 3ο ή τον 4ο αιώνα. Όπως και στην αρχαιότητα έτσι και τώρα, η Ακρόπολη ως κάστρο διαθέτει αξιόλογη αμυντική αξία χάρη στη μορφή του βράχου και στα ισχυρά τείχη της, τα οποία έχουν πάλι υψωθεί. Η συνολική εντύπωση που δίνει είναι ενός φρουρίου με πύργους και οδοντωτές επάλξεις. Τα τείχη αυτά, αν και έχουν την εμφάνιση νεοτέρων έργων, στην πραγματικότητα είναι τα αρχαία. Οι αργολιθοδομές που τα χαρακτηρίζουν, δεν είναι παρά επενδύσεις. Γύρω από τα μνημεία υπήρχαν πολλά νεότερα κτίσματα, κυρίως σπίτια, τα οποία όμως δεν περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα. Τα Προπύλαια από τα τέλη του 3ου αιώνα μ.Χ. συνδέονται αναπόσπαστα με την οχύρωση της δυτικής πλευράς του βράχου που είναι και η μόνη από στρατηγική άποψη ευάλπη πλευρά του Κάστρου. Στα τέλη του 12ου αιώνα έχουν ήδη γίνει κατοικία των Ορθόδοξων Μητροπολιτών των Αθηνών και στη συνέχεια μετατρέπονται σε αυτοδύναμη αμυντικώς κατοικία των Φράγκων ηγεμόνων. Το παρεκκλήσι που είχε κτισθεί σε επαφή με το βόρειο τοίχο του κεντρικού κτηρίου στα μεσοβυζαντινά χρόνια, διατηρήθηκε και επί Φραγκοκρατίας. Στο κεντρικό κτήριο καθώς και στην Πινακοθήκη έχει προστεθεί όροφος, ο οποίος επεκτείνεται ανατολικά επάνω από την υστερορωμαϊκή δεξαμενή. Στο χώρο της νότιας πτέρυγας κτίσθηκε ο γνωστός και αργότερα Φράγκικος Πύργος,

ύψους 26 μέτρων. Τα μετακίονια των δωρικών κιονοστοιχιών του κεντρικού κτηρίου είναι κτισμένα με τοίχους, καταργώντας έτσι την είσοδο στο Κάστρο από τα Προπύλαια. Η νέα είσοδος στην Ακρόπολη βρίσκεται ανάμεσα στο Φράγκικο Πύργο και στο νότιο τείχος της. Για να φθάσει εκεί ο επισκέπτης, έπρεπε να έχει ήδη διαβεί άλλες τέσσερις πύλες του Κάστρου. Η νέα είσοδος στο παλάτι γίνεται από την ανατολική πλευρά.

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης σώζεται ακόμη ακέραιος στη θέση του, επάνω στον αρχαίο προμαχώνα που υπερυψώνεται τώρα και παίρνει τη μορφή πύργου. Ένας οχυρωματικός τοίχος που έκλεινε την απόσταση από το Μνημείο του Αγρίππα ως τον πύργο, ήταν αρκετά υψηλός, ώστε να ενσωματώνει και τη δυτική πρόσοψη του ναού.

Το Ερέχθειο κατά την παλαιохριστιανική εποχή είχε μετατραπεί μετά από δραστική επέμβαση σε τρίκλιτη βασιλική αφιερωμένη στη λατρεία του Σωτήρος Χριστού. Επί Φραγκοκρατίας φαίνεται ότι αποκτά κοσμική χρήση. Στο δυτικό του μέρος έχει διαμορφωθεί μεγάλη υπόγεια δεξαμενή, ενώ το υπόλοιπο γίνεται κατοικία που έχει επεκταθεί και μέσα στο βόρειο προστώο, στα μετακίονια του οποίου έχουν κτισθεί τοίχοι. Ανατολικά του βόρειου προστώου κατά μήκος του βόρειου τοίχου του κλασικού κτηρίου υπάρχει τριώροφη πτέρυγα της κατοικίας με μονόρριχτη στέγη. Η πρόσταση των Καρυατίδων διατηρείται σχεδόν ανέπαφη, τοίχοι όμως καλύπτουν τα διαστήματα ανάμεσα στις Κόρες.

*Η Ακρόπολη κατά τα μέσα του 15ου αιώνα. Άποψη από βορειοδυτικά.
Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:500 • Μελέτη-επίβλεψη: Τ. Τανούλας • Εκτέλεση: Π. Δημητριάδης*

*Η Είσοδος της Ακροπόλεως
κατά τα μέσα του 15ου αιώνα.
Άποψη από νοτιοδυτικά.
Πρόπλασμα σε κλίμακα 1:500
Μελέτη-επίβλεψη: Τ. Τανούλας
Εκτέλεση: Π. Δημητριάδης*

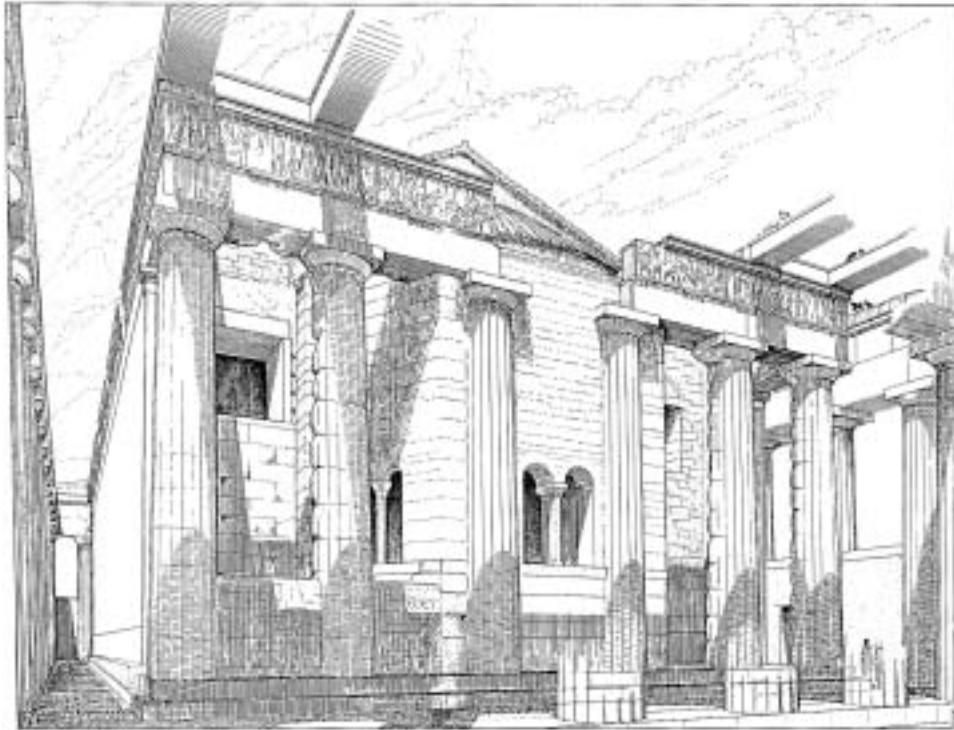
Ο Παρθενών ως Εκκλησία

Ο Παρθενών κατά τον 6ο αιώνα μ.Χ. περίπου μετατρέπεται σε εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία, την επιλεγόμενη Αθηνιώτισσα.

Η ανατολική θύρα του ναού καταργήθηκε, για να γίνει στο μέρος εκείνο το Ιερό σύμφωνα με τον προσανατολισμό των χριστιανικών εκκλησιών, ενώ ως κύρια είσοδος διατηρήθηκε η υπάρχουσα δυτική θύρα του κτηρίου. Ο τετράγωνος αυτοτελής δυτικός χώρος αποτέλεσε το νάρθηκα της εκκλησίας. Τα μετακίονια της περιστάσεως κλείσθηκαν με τοίχους, ύψους περίπου 5 μέτρων. Σε ορισμένα από τα μετακίονια ανοίχθηκαν είσοδοι. Στο κτήριο και στην κρηπίδα της περιστάσεως λαξεύθηκαν στα σημεία αυτά πρόσθετες βαθμίδες. Η αρχαία στέγη είχε καταστραφεί τον 3ο αιώνα μ.Χ.

από εμπρησμό και μαζί της σχεδόν ολόκληρο το εσωτερικό του σκκού. Η νέα στέγη του ναού, ξύλινη με πλήινες κεραμίδες, έργο μιας εποχής παρακμής, περιορίσθηκε μόνο στην έκταση του σκκού, ενώ τα πτερά έμειναν για πάντα αστέγαστα. Τα χριστιανικά παράθυρα που ανοίχθηκαν στους μακριούς τοίχους διακόποντας τη ζωφόρο, είχαν τέτοιο ύψος ώστε το άνω

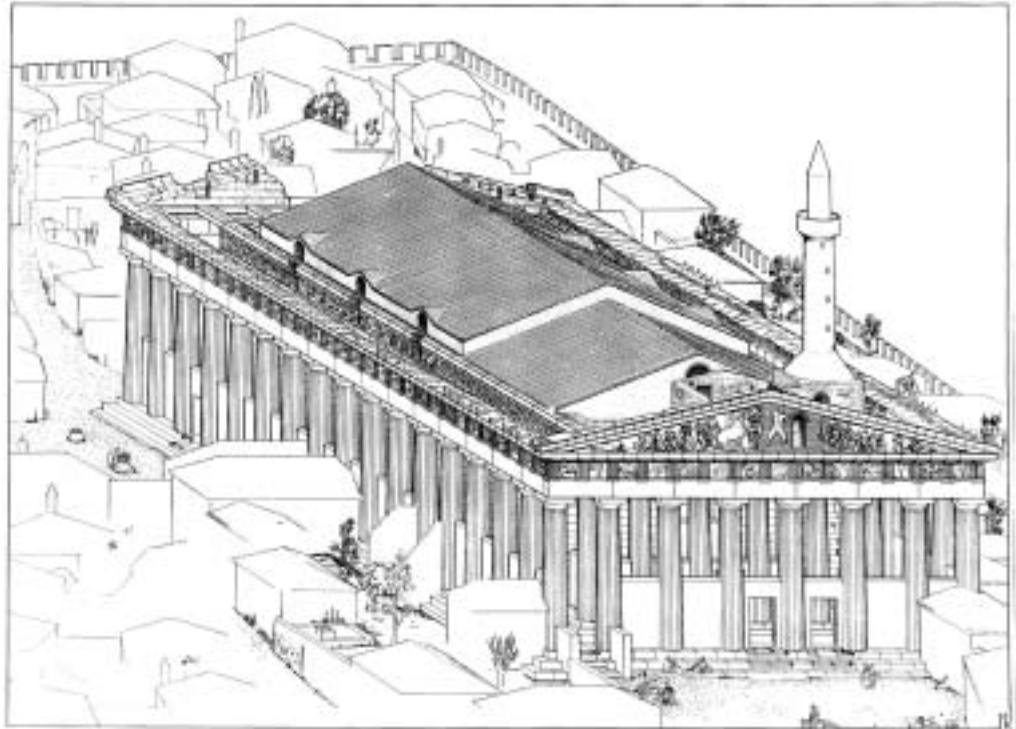
μέρος τους να σχηματίζει μικρά αετώματα επάνω από το επίπεδο της στέγης (βλ. σχέδιο σελ. 28). Κατά τον 13ο αιώνα, μέσα στον οπισθόναο, προστέθηκε στο δυτικό μέρος ένας πύργος κατοπεύσεως, ο οποίος υψώθηκε επάνω από τη στέγη. Αυτός σώζεται και σήμερα σε μεγάλο τμήμα του. Το 1204 ο ναός, πάντα αφιερωμένος στη λατρεία της Θεοτόκου, έγινε η καθέδρα της Λατινικής Εκκλησίας.

Ο Παρθενών ως Εκκλησία. Η ανατολική πλευρά • Σχέδιο: Μ. Κορρέ

Ο Παρθενών ως οθωμανικό Τέμενος

Μετά την άλωση της Αθήνας από τους Τούρκους, το 1456, ο Παρθενών έγινε Μουσουλμανικό τέμενος. Η Ακρόπολη ξαναπήρε φρουριακό χαρακτήρα και η επίσκεψη για τους ξένους έγινε δύσκολη. Οι Τούρκοι δεν έκαναν ουσιώδεις μεταβολές στο μεγάλο ναό, αφού διατήρησαν την ίδια είσοδο με τη χριστιανική εκκλησία στη δυτική πλευρά και την παλαιά στέγη. Σκέπασαν με ασβεστοκονίαμα τις τοιχογραφίες στο εσωτερικό, υπερύψωσαν το κλιμακοστάσιο του οπισθονάου με ένα μιναρέ και κατέρησαν ορισμένα παράθυρα.

*Ο Παρθενών ως οθωμανικό Τέμενος κατά τον 17ο αιώνα. Διμετρική αναπαράσταση από βορειοδυτικά.
Σχέδιο: Μ. Κορρές*

Η ανατίναξη του Παρθενώνος το 1687

Κατά τον Β' Τουρκοβενετικό πόλεμο, στο διάστημα της πολιορκίας του Κάστρου των Αθηνών από τους Βενετούς υπό τον Φραγκίσκο Μοροζίνι, προκλήθηκε μία τρομερή έκρηξη στο ναό, ο οποίος χρησίμευε προσωρινά ως πυριπδαποθήκη. Από την έκρηξη ανατράπηκαν σχεδόν στο σύνολό τους οι τρεις από τους τέσσερεις τοίχους του σηκού και κατέπεσαν τα 3/5 από τα ανάγλυφα της ζωφόρου. Από τη στέγη φαίνεται ότι δεν έμεινε απολύτως τίποτε στη θέση του. Κατέπεσαν έξι κίονες της νότιας πλευράς, οκτώ της βόρειας και ό,τι απέμεινε από την ανατολική πρόσταση εκτός από έναν κίονα. Οι κίονες συμπαρέσυραν στην πτώση τους τα τεράστια μάρμαρα των επιστυλίων, τα τρίγλυφα και τις μετόπες. Ολόκληρο το κτίσμα υπέστη φοβερό κλονισμό. Η πυρκαγιά που άναψε, έκαιγε την Ακρόπολη για μία ολόκληρη ημέρα.

Η ανατίναξη αυτή άνοιξε το δρόμο για τη διαρπαγή των σημαντικότερων γλυπτών που σήμερα βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο.

*Η ανατίναξη του Παρθενώνος στις 26 Σεπτεμβρίου 1687. Διμετρική αναπαράσταση από βορειοδυτικά.
Σχέδιο: Μ. Κορρές*

Μετά τη φοβερή έκρηξη του 1687, οι Τούρκοι, στο εσωτερικό του ερειπωμένου πλέον Παρθενώνος, έκτισαν –πιθανότατα το 1708– ένα μικρό οθωμανικό τέμενος για τις ανάγκες της φρουράς. Ήταν μία απλή τετράγωνη αίθουσα 6,80 x 6,80 μέτρα, η οποία καλυπτόταν με ενιαίο ημισφαιρικό θόλο και είχε προσανατολισμό προς τη Μέκκα. Στην πρόσοψη είχε στοά με δύο κίονες και δύο πεσσούς, την οποία σκέπαζαν τρεις μικροί ημισφαιρικοί θόλοι.

Το τέμενος ερειπώθηκε και κατέρρευσε το 1843.

*Ο Παρθενών πριν από την επανάσταση του 1821 με το μικρό τζαμί στο εσωτερικό του σπηκού. Άποψη από βόρεια. Πρόγραμμα σε κλίμακα: 1:200 • Μελέτη-επίβλεψη: Ι. Τραυλός
Εκτέλεση: Χ. Μαμέλης*

Η Ακρόπολη σήμερα είναι ένας αρχαιολογικός χώρος. Οι ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν από την Αρχαιολογική Υπηρεσία έχουν φθάσει μέχρι το φυσικό βράχο, στον οποίο διακρίνονται τα λαξεύματα για τη θεμελίωση παλαιότερων κτηρίων και την έδραση βάθρων αναθημάτων.

Κανένα από τα κτήρια δεν διατηρεί τη στέγη του. Μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη σώζονται εγκατάσπαρτα επάνω στο βράχο σε πολύ μεγάλο αριθμό. Σε όλα τα κτήρια έχουν γίνει περιορισμένης κλίμακας αναστηλώσεις από το 1830 και μετά.

Γλυπτά από παλαιότερους ναούς καθώς και από τον Παρθενώνα, το Ερέχθειο και το ναό της Αθηνάς Νίκης εκτίθενται στο Μουσείο Ακροπόλεως μαζί με τα αρχαϊκά αναθήματα που βρέθηκαν στα ορύγματα, όπου είχαν ταφεί μετά την περσική καταστροφή του 480 π.Χ.

© Studio Kontos - Photostock

Αεροφωτο-
γραφία της
Ακροπόλεως.

Η βιβλιογραφία για την Ακρόπολη και τα μνημεία της είναι πολύ εκτεταμένη. Ο εκπαιδευτικός και ο μαθητής μπορούν να αναζητήσουν περισσότερες πληροφορίες κυρίως στα παρακάτω βιβλία:

Για τον εκπαιδευτικό:

Μ. Μηρούσακη, Τα μνημεία της Ακροπόλεως, Αθήνα 1996.

Ν. Παπαχατζή, Πausανίου Ελλάδος περιήγησις, Αττικά (τόμος Α'), Αθήνα 1974.

Κ. Χατζησαλάνη, Σ. Μαυρομμάτης, Περίπατοι στον Παρθενώνα, Αθήνα 2000.

Για το μαθητή:

Β. Αγγελοπούλου, Η Ακρόπολη και η ιστορία της, Αθήνα 1998.

Φ. Μακντόναλι, Περιπλάνηση σ' έναν αρχαίο ναό* περιπλάνηση στην Ακρόπολη και την αρχαία Αθήνα, Αθήνα 1998.

